

ZAMONAVIY DUNYODA YOSHLARNI INTERNET TAHDIDLARIDAN HIMOYA QILISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI (KIBERBULLING)

Axmedov Anvar Diyor o'g'li

Samarqand davlat chet tillar instituti o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7437194>

Annotatsiya. Ushbu maqolada globallashtirish jarayonida turli xil internet saytlari va tarmoqlari orqali kiberbulling jinoyatlari orqasidan kelib chiqadigan asosan bolalalar va o'smirlardagi asosiy psixologik o'zgarishlar va uning oqibatlarining psixologik tahlili keltirib o'tilgan. Shuningdek maqolada hozirgi kunda dolzarb bo'lgan internetga qaramlik va uni shaxs ijtimoiylashuviga salbiy ta'sirlari, uning oqibatida kelib chiqadigan psixologik o'zgarishlarni korrupsiyalash bo'yicha tavsiyalar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Kiberbulling, tajavuzkorlik, zo'ravonlik, axborot xavfsizligi, o'smirlar, zo'riqish, bolalar, globallashtirish.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ МОЛОДЕЖИ ОТ ИНТЕРНЕТ-УГРОЗ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (КИБЕРБУЛЛИНГ)»

Аннотация. В данной статье представлен психологический анализ основных психологических изменений у детей и подростков и их последствий, которые вызывают преступления кибербуллинга через различные интернет-сайты и сети в условиях глобализации. В статье также упоминается актуальная в настоящее время интернет-зависимость и ее негативное влияние на социализацию личности, а также даются рекомендации по коррекции вызванных ею психологических изменений.

Ключевые слова: Кибербуллинг, агрессия, насилие, информационная безопасность, подростки, стресс, дети, глобализация.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL MECHANISMS FOR PROTECTING YOUNG PEOPLE FROM INTERNET THREATS IN THE MODERN WORLD (CYBERBULLYING)

Abstract. in the process of globalization, the psychological analysis of the main psychological changes in children and adolescents and its consequences, which are caused by cyberbullying crimes through various Internet sites and networks, is presented. The article also mentions the currently relevant internet addiction and its negative effects on the socialization of the individual, as well as recommendations for correcting psychological changes caused by it.

Keywords: Cyberbullying, aggression, violence, information security, teenagers, stress, children, globalization.

Bugungi kunda internetdan foydalanuvchi bolalarning axborot xavfsizligi juda jiddiy muammodan biridir, sababi hozirgi kunda turli xil web saytlar va ijtimoiy tarmoqlarda bolalarning shaxsiy ma'lumotlarini o'g'irlash va ularni shaxsiy qadr-qimmatini kamsitishga qaratilgan zo'ravonlik holatlari ko'paymoqda. Bu zo'ravonliklar bolalar ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqdaki, natijada ularning psixik salomatligi va taraqqiyoti jiddiy xavf ostida qolmoqda. Yuqoridagi holatlarini bir so'z bilan kiberbulling deb ta'kidlasak joiz bo'ladi. Kiberbulling tarmoqdagi psixologik zo'ravonlikni anglatadi. O'smirning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan haqorat, masxara, qo'rqitish va boshqa harakatlar shaklida namoyon bo'ladigan jarayondir.

Jamiyatni global axborotlashtirish sharoitida kiberbullingning tarqalishi muammosi kundan-kunga yangi miqyos kasb etmoqda. Ushbu hodisa, ayniqsa, foydalanuvchilarning eng

kam himoyalangan segmentiga - bolalar va o'smirlarga nisbatan xavflidir. Voyaga etmaganlarning Internetda zo'ravonligi fenomenining psixologik va pedagogik jihatlarini bir qancha psixolog va pedagoglar tomonidan o'rganilgan. Darhaqiqat, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi bilan ijtimoiy bezorilik, jumladan, yoshlar o'rtasida ham namoyon bo'lish muammosi yangicha tus oldi. Smartfonlar, planshetlar, kompyuterlar va boshqa aloqa vositalarining kundalik hayotga faol joriy etilishi antisosial va tajovuzkor xatti-harakatlarning turli shakllariga moyil bo'lgan shaxslarning deviant xatti-harakatlarining namoyon bo'lishi uchun deyarli cheksiz imkoniyatlarni berdi, ularning asosiy shakli kiberbullingdir.

Kiberbulling deganda virtual muhitda (ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, elektron pochta va boshqalar) bir yoki bir nechta shaxslarga nisbatan tajovuzkor va psixologik xatt-harakatlar tushunilishi kerak. Keng ma'noda zo'ravonlikdan (himoyasiz shaxslarga tajovuzkor psixologik va jismoniy bosimdan) farqli o'laroq, kiberbullingning asosiy xususiyati uning ta'sir o'tkazish joyi (virtual kommunikativ makon) bilan tavsiflanadi.

Kiberbulling va uning namoyon bo'lish shakllari quyidagicha:

1. Ommaviy ijtimoiy tarmoqlarda, bloglarda va boshqa ko'p foydalanuvchili virtual platformalarda jabrlanuvchiga nisbatan tajovuzlarning ochiq bayonotlari;
2. Shaxs sha'ni va qadr-qimmatini kamsituvchi ma'lumotlarni matn, foto va audiovizual shaklda tarqatish;
3. Elektron pochta, messenjerlar va to'g'ridan-to'g'ri ijtimoiy tarmoqlar orqali jabrlanuvchini kamsituvchi yoki tahdid qiluvchi xarakterdagi shaxsiy xabarlarini muntazam ravishda tarqatish.

Keberbulling – bu hozirgi kunda eng jiddiy muammolardan biridir chunki ijtimoiy hayotimizni internet va ijtimoiy tarmoqlarsiz tassavur etish qiyin bo'lib bormoqda. Turli xil ijtimoiy tarmoqlar orqali bolalar shaxsiy qadr-qimmatini tahqirlovchi va ularning ruhiyatiga sa'lbiy ta'sir ko'rsatish orqali ularni boshqarmoqchi bo'lgan g'arazli shaxslar afsuski bugungi kunda ko'paymoqda. Turli xil tarmoqlar orqali qilingan psixologik tajovuzlar natijasida bolalarda stress, depressiya va boshqa shunga o'xshash hissiy emotsional sohalarida jiddiy o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda.

- ✓ Psixologik buzilish. Kiberbulling jabrlanuvchilari, ayniqsa, o'smirlar haqida gap ketganida, ular ko'pincha yakkalanib qolishadi, o'zlariga nisbatan ishonchlari pasayadi, o'zlarini namoyon qilish bilan bog'liq muammolar paydo bo'ladi, tashvishlanish va xavotirlanish kabi depressiv holatlar darajasi ortib ketadi va o'z joniga qasd qilish fikrlari/urinishlari paydo bo'ladi. Shaxs doimiy stressda, faqat salbiy his-tuyg'ularni boshidan kechiradi va ba'zida jabrlanuvchi roliga juda odatlanib qoladi.
- ✓ Somatik buzilish. Salbiy his-tuyg'ular va qo'rquv iskanjasida surunkali uyqusizlik, bosh og'rig'i, ishtaha yo'qolishi kabi psixosomatik kasalliklar paydo bo'lishi mumkin.

Kiberbulling yosh xususiyatlariga ko'ra, o'smirlarga ko'proq ta'sir qiladi, Zinovieva va N.F. Mixaylovaning ta'kidlashicha, har xil zo'ravonliklarning eng ko'p qurbonlari o'smirlardir. Ko'pincha, odam o'zini kiberbullingdan himoya qila olmaydi, lekin foydalanuvchilarning faqat kichik bir qismi onlayn bezorilik qurbonini qo'llab-quvvatlashga tayyordirlar. Biroq, Internet yoshlarning ta'lim salohiyatini ro'yobga chiqarishdagi o'rni katta bo'lishiga qaramay, Internet tahdidlari deb ataladigan bir qator salbiy jihatlarini e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi.

O'smirlar hayot uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni nafaqat tengdoshlari, qarindoshlari bilan mulqot qilish tajribasidan, balki ommaviy axborot vositalaridan (kitoblar, radio,

televideniya, internet va boshqalar) oladi. O'smir shaxsidagi insonlarda, shaxsiy tajribadan emas, ommaviy axborot vositalaridan olingan ma'lumotlar ustunlik qiladi. Zamonaviy jamiyat taraqqiyotining beqarorligi, ommaviy axborot vositalarida talonchilik, qotillik, zo'rlash, jinoiy o'zaro kurashlar haqidagi xabarlar bolalar auditoriyasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Haqiqiy hayotda muloqot yetishmasligini boshdan kechirayotgan o'smir ongsiz ravishda internetdagi muloqot tajribasini kundalik hayotdagi muloqotga o'tkazadi. Minimal hayotiy tajribaga ega bo'lgan bolalar internetda mavjud bo'lgan tahdidlarni ko'rmaydilar.

Zamonaviy tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, "individual ong sohasida axborot va psixologik xavfsizlikni ta'minlashning asosiy ob'ekti - bu insonning atrofdagi voqelikni, uning tashqi dunyodagi o'rnini adekvat idrok etish, o'ziga xos e'tiqodlarga muvofiq ma'lum e'tiqodlarni shakllantirish qobiliyatidir".

Bolalarni salbiy ma'lumotlardan to'liq himoya qilish texnik jihatdan ham imkonsizdir. Ammo ularda shubhali, odobsiz, tajovuzkor ma'lumotlarni rad etish, axborot madaniyatini tarbiyalash mumkin. Psixolog-pedagoglar O.V.Selivanova, I.Yu.Ivanova, E.A.Primakova, I.V.Krivopalovalar [3] tomonidan tuzilgan psixologlarning ota-onalarga beradigan va farzandlarini internet tahdidlaridan himoya qilishga qaratilgan tavsiyalarini keltirib o'tamiz.

Mualliflarning fikriga ko'ra, o'smir o'quvchilar global tarmoqni juda yaxshi bilishadi, ammo ota-onalar doimo farzandlariga internetdagi xavfsizlik haqida eslatishlari, xavfli yoki yoqimsiz vaziyatlarga tushib qolmaslikni tushuntirishlari kerak: Tavsiyalarni tahlil qilib, biz ularni ikki guruhga ajratdik va bular quydagilar:

Behavioral - Internetda inson xatti-harakatlarini tartibga solishga qaratilgan. Kognitiv - kiruvchi ma'lumotlarni tahlil qilish, idrok, e'tibor, xotirani rivojlantirish uchun. Quyida biz hozirgi kunda o'smirlarini internet tahdidlaridan himoya qilishning ba'zi bir tavsiyalarini keltirib o'tamiz

1. Ota-onalar va boshqa oila a'zolari bolalarga internetdan foydalanishda o'rnak bo'lishlari kerak. Bolalar bilan internetdan foydalanishning oilaviy qoidalarini tuzib chiqing va (cheklovsiz ko'rish mumkin bo'lgan saytlarni, internetga ulanish vaqtini ko'rsating, ijtimoiy tarmoqlarda xavfsiz muloqot qilish bo'yicha ko'rsatmalarni tushuntiring), qat'iyatlilikni ko'rsating, shu bilan birga kompyuterga ijobiy, ijodiy munosabatni ko'rsating;
2. Kompyuterlarni bolaning yotoqxonasiga emas, ochiq joyga o'rnatib, shunda bolaning internetdagi aloqasi va faoliyatini nazorat qilish osonroq bo'ladi;
3. Bolalarni haqoratomuz kontentga ega qalqib chiquvchi oynalardan himoya qilish uchun "qalqib chiquvchi oyna blokeri" funksiyasidan (u Internet Explorer brauzerida o'rnatilgan), shuningdek, Windows tizimining "ota-ona nazorati" funksiyasidan va "oilaviy xavfsizlik" funksiyasidan foydalaning.

Internet saytlari va ijtimoiy tarmoqlar shaxslararo to'siqlarni bartaraf qiladi, muloqot qilish uchun cheksiz imkoniyatlarni taqdim etadi, odamlarga turli muammolarni hal qilish, o'ylab topilgan loyihalar, g'oyalarni amalga oshirish va ularni hayotga tatbiq etish uchun birlashishga imkon beradi. Shu bilan birga, virtual olam, ijtimoiy tarmoqdagi ruxsatsizlik illyuziyasi psixologik muammolarga, real hayotdan qochishga, jismoniy va ruhiy charchoqqa olib keladi. Haqiqiy hayotda bo'lgani kabi, internetda, ijtimoiy tarmoqda ham o'smir o'zini tutishi, ehtiyotkorlik bilan muloqot qilishi kerak. O'smirlar va ularning ota-onalarini mediasavodxonligini shakllantirish internetda ishlashning axborot xavfsizligini ta'minlaydi va farzandlarimizni yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavflardan himoya qiladi.[2]

REFERENCES

1. Ратинер Т.Г. — Информационно-психологическая безопасность школьников при работе в интернете // Современное образование. – 2014. – №1. – С. 73 - 96.
2. Ismailovich A. S. PROBLEMS OF IMPROVING PSYCHOLOGY OF HEALTHY LIFESTYLE OF UZBEK FAMILY //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – Т. 4. – №. 1. – С. 313-318.
3. Saidov A. SOCIAL PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE FORMATION OF A CULTURE OF A HEALTHY LIFESTYLE IN THE FAMILY //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. B7. – С. 867-871.
4. Sharifjon To'lqin o'g A. et al. TA'LIM-TARBIYA TIZIMI VA O'QITUVCHILAR FAOLIYATIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING AHAMIYATI //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. – 2022. – Т. 1. – №. 11. – С. 57-60.
5. Ismailovich S. A. Socio-Psychological Problems of Educating an Independent-Minded, Creative Person in the Educational Process //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE. – 2021. – Т. 2. – №. 12. – С. 4-7.
6. Azamat, S. (2022). On The Basis Of National Values To Raise A Healthy Generation In The Family. *Journal of Positive School Psychology*, 6(10), 2417-2420.
7. Саидов А., Джураев Р. Баркамол авлодни тарбиялаш-соғлом турмуш тарзини шакллантиришда спортнинг ўрни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
8. Саидов А. pedagogik mahorat: ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини шакллантириш устувор вазифа сифатида //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2020. – Т. 2. – №. 2.
9. Саидов А. СОҒЛОМ ВА БАРКАМОЛ ШАХСНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК МАСАЛАЛАРИ //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2021. – Т. 1. – №. Special issue. – С. 262-266.
10. Саидов А., Джураев Р. Воспитание гармоничного поколения–роль спорта в формировании здорового образа жизни //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 203-208.
11. Saidov A. Historical roots of formation of healthy lifestyle culture psychology in the family //International Journal of Pharmaceutical Research. – 2020. – Т. 12. – №. 4. – С. 628-630.
12. Ismoilovich, S. A. SOCIO-PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF THE FORMATION OF THE PSYCHOLOGY OF A HEALTHY LIFESTYLE OF FAMILIES
13. Saidov A., Avulkhairov F., Razakov F. SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE PROBLEM OF THE FORMATION IN THE FAMILY OF PERCEPTIONS OF A HEALTHY LIFESTYLE OF YOUNG PEOPLE AND THE STATE OF ITS STUDY //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. B7. – С. 1432-1436
14. Axmedov, A. (2022). The negative effect of internet gambling on youth psychology. *AsianJournalof Multidimensional Research*, 11(5), 76-79
15. Diyorugli, A. A. (2022). The negative effect of public culture on youth consciousness and its social psychological features. *Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 12(5), 289-291.

16. Ugli, Akhmedov A. D., et al. "Depressive Behavior in Sports Competitions and Their Characteristics of Will-sustainability." *JournalNX*, vol. 6, no. 04, 2020, pp. 50-53
17. Axmedov, A. (2022). OMMAVIY MADANIYATNING YOSHLAR ONGIGA SALBIY TA'SIRI VA UNING IJTIMOY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Science and innovation*, 1(B7), 1115-1118.